

Rozhlas a Pražské povstání v květnu 1945

Celkový obraz průběhu Pražského povstání a Květnového povstání českého lidu vůbec si lze jen stěží představit bez vyličení úlohy revolučního rozhlasového vysílání. V květnových dnech roku 1945 se přesvědčivě ukázalo, jak mobilizující schopnost má rozhlasová výzva, která téměř v jednom okamžiku sjednotila tisíce a tisíce vzdálených lidí k rozhodným bojovým akcím. Rozhlasové vysílání bezprostředně podněcovalo nejširší vrstvy obyvatelstva a objektivně se stávalo koordinačním centrem v průběhu povstání. Tato jeho úloha se dostává zejména do popředí, jestliže si uvědomíme, že centrální koordinační orgán odbojových a povstaleckých sil – Česká národní rada – nedisponoval pevným a spolehlivým systémem spojení do všech oblastí dosud okupovaných českých zemí, neměl dokonale podchycenou jeho síť a musel v tomto ohledu volit cestu improvizace. Také možnosti působení ilegálního a potom již i legálně vydávaného tisku na úseku revoluční agitace a propagandy byly technicky a teritoriálně omezené a ohraničené.

Právě revoluční rozhlasové vysílání splnilo v mnoha ohledech na důležitých a historicky dosud málo probádaných úsecích nezastupitelnou roli. Revoluční agitace a propaganda byly v rozhodující míře především jeho dílem. V oblasti koordinace povstaleckých sil a spojení mezi jednotlivými místy vykonal rozhlas mnoho pozitivního.

Současně je třeba zdůraznit, že ke splnění očekávané úlohy rozhlasu nedošlo jenom zásluhou statečnosti a dovednosti profesionálních programových rozhlasových pracovníků, ale i obětavosti a vynalézavosti rozhlasových techniků a neohrožené, perfektní práce spojařů.¹

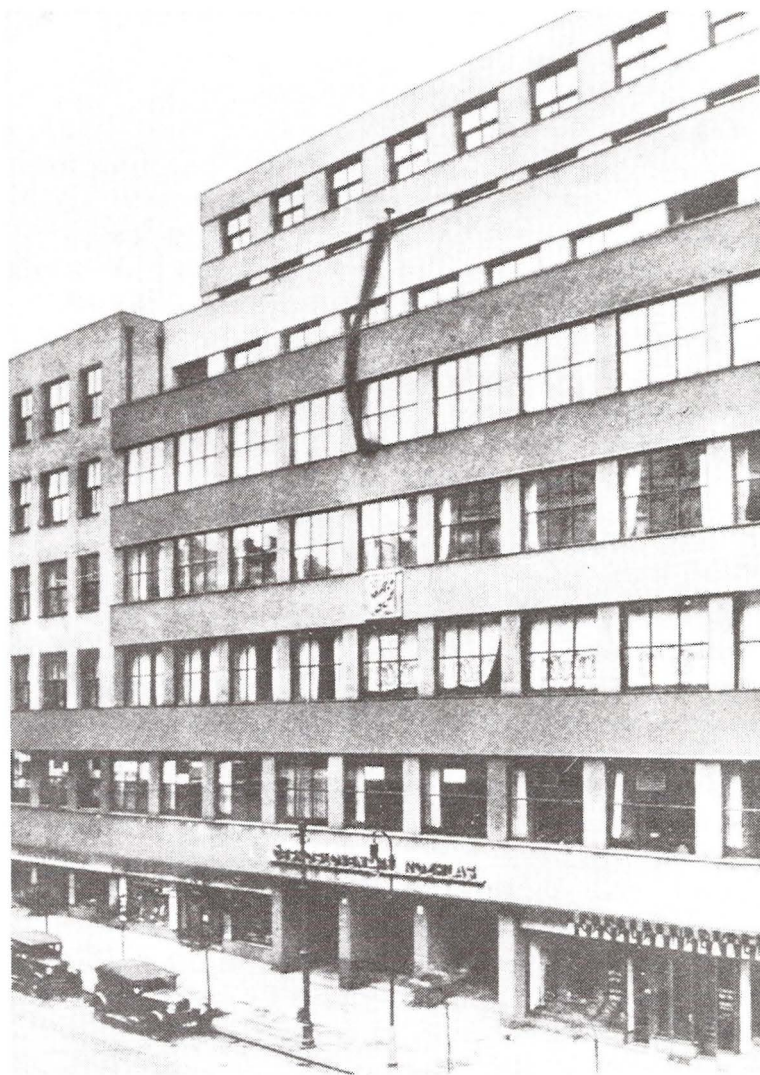
Ústřední místo v přípravách na závěrečné protinacistické celonárodní povstání na jaře roku 1945 připadlo Praze jako politickému, správnímu, kulturnímu a historickému centru. Významnou rozhodující úlohu v aktivizaci odbojových sil v Praze sehráli v tomto období komunisté. Kromě ilegálních skupin Předvoj a Pochodeň se na ní podílely ilegální stranické organizace a buňky působící na pražských závodech, které řídilo pražské stranické vedení v čele s Františkem Šiškou.² Spojení do pražských továren udržovala také ilegální Ústřední rada odborů, jež dokonce připravovala utvoření vlastních bojových skupin. V řadě průmyslových závodů a v různých institucích se formovaly – podobně jako ve městech a v obcích – revoluční národní výbory a revoluční závodní rady, které měly v okamžiku vypuknutí ozbrojeného povstání převzít obranu vlastních závodů a zabezpečit další revoluční úkoly.

Na povstání se připravoval také rozhlas. Mnozí z jeho zaměstnanců byli členy různých ilegálních organizací nebo měli na ně spojení a svůj vliv se snažily prosadit všechny hlavní odbojové složky. Nikdo totiž nepochyboval o tom, že v okamžiku zahájení povstání, nebo také „převratové akce na způsob 28. října 1918“, se rozhlas stane jedním z klíčových míst.

V rámci vrcholících příprav ozbrojeného povstání usilovali komunisté a levicově orientovaní ilegální pracovníci o sjednocení všech odbojových sil a koordinaci akcí. Vycházeli z názoru, že je třeba v daném okamžiku dosáhnout jednoty na bázi bezprostředního podřízení se České národní radě, jež reprezentovala centrální odbojový orgán, vybudovaný na principu politiky široké národní protifašistické fronty, jenž se hlásil k programu a politické linii první vlády Národní fronty Čechů a Slováků, vytvořené v Košicích. Na přelomu dubna a května

Ze studia revolučního rozhlasu na Vinohradské třídě – hlásí Zdeněk Mančal

Budova rozhlasu na Vinohradské třídě z 30. let

1945 se sjednocovací úsilí úspěšně dovršilo také v rozhlase. Komunista Lubomír Soukup mohl České národní radě ohlásit, že se zástupci všech odbojových skupin spojili a vytvořili společný revoluční národní výbor – ilegální Národní výbor Čs. rozhlasu. Tisková komise ČNR, v níž měli komunisté vedoucí zastoupení, složení národního výboru v rozhlase schválila a současně byl pro jeho členy 4. května 1945 vyhlášen stav plné pohotovosti.³

V napjatých hodinách dopoledne 5. května se upírala pozornost celého národa k Praze, která se stala příkladem, jež bylo nutno následovat. Mezi obyvateli hlavního města narůstala revoluční nálada.

Nakupený hněv, nashromážděná nenávist, touha po odplatě – to vše se zkoncentrovalo do spontánního a živelného výbuchu. Z budov a tramvají mizely německé nápisy, mnohde zavlály československé státní vlajky, Na ulicích se ozvala palba. Začali být odzbrojováni jednotliví příslušníci nepřátelských ozbrojených složek; na vršovickém nádraží získali povstalci zbraně z několika německých vojenských transportů. Bylo zřejmé, že povstání v Praze začíná. Rozhodující impuls, signál k jeho nezadržitelnému vzplanutí, dalo volání pražského rozhlasu o pomoc, když se rozhořel boj o jeho budovu.

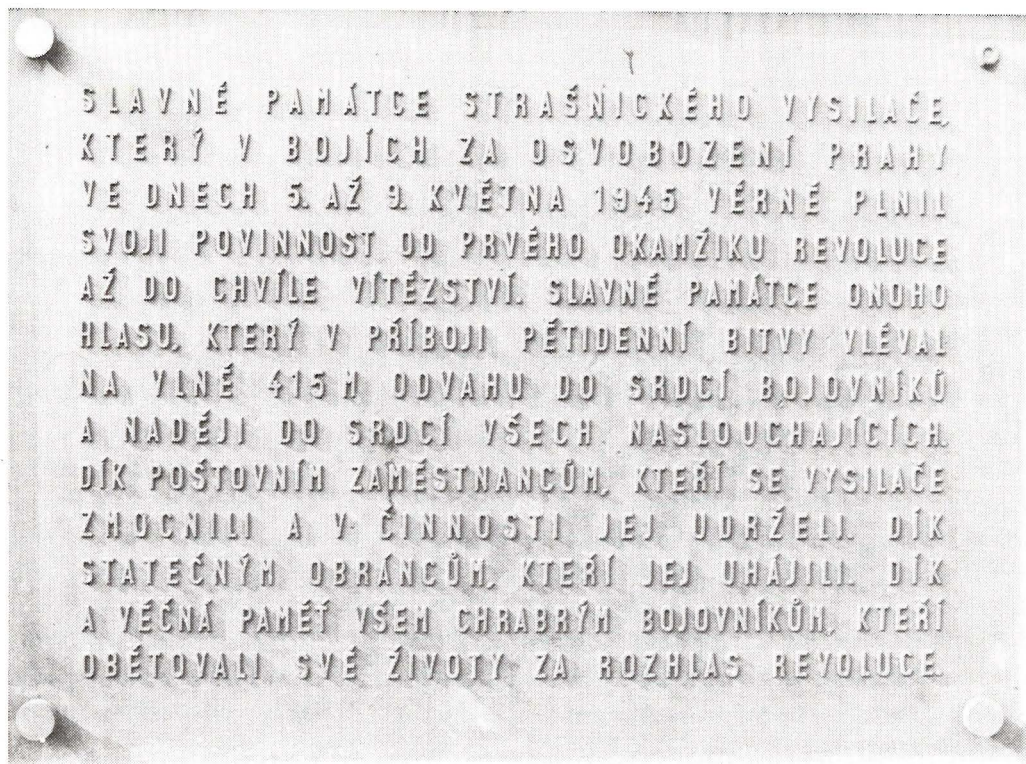
Zrekapitulujme vývoj předchozích událostí. Několik minut po dvanácté hodině 5. května 1945 vyjel z Bartolomějské ulice čp. 306 na Starém Městě, kde sídlilo vojenské velitelství Bartoš, kamión, na jehož korbě odjížděli dobrovolníci z řad českých policistů. Jejich úkolem bylo obsadit vinohradskou budovu rozhlasu čp. 1409. Velitel kamiónu však neměl informace o zesílení obranných opatření nacistů. Kamión nejprve projel kordónem německých hlídek na Václavském náměstí a poté zastavil před budovou rozhlasu. Do vchodu budovy se podařilo českým policistům proniknout, to ještě využili momentu překvapení. Avšak hned nato padly první výstřely. A byli první mrtví v řadách bojovníků.

Bylo přesně 12 hodin, 32 minut. Rozhlasoví technici okamžitě zapojili hlasatelnu a v jejích dveřích se objevil skladník Novák se vzkazem od techniků – začínáme. Hlasatel Zdeněk Mančal si poznamenal text na kousek papíru a ve 12,33 hodin se ozvalo na vlně liblického vysílače první volání o pomoc: „Voláme českou policii do rozhlasu. Střílí se zde.“ A o dvě minuty poté bylo slyšet z rozhlasových přijímačů: „Všichni do českého rozhlasu! Jsou zde střeleni čeští lidé! Přijďte co nejdříve! Přijďte nám na pomoc!“⁴ První hodiny ozbrojeného střetnutí s nacisty v Praze probíhaly ve znamení boje o rozhlas, který neustále opakoval své volání o pomoc. Nacisté v budově odmítali vyjednávat o kapitulaci a snažili se vysílání za každou cenu umlčet. Situace se stávala stále kritičtější. Povstaleckým bojovníkům zbyla jen jediná telefonní linka, která je spojovala s vnějším světem.

Na otázku proč „právě rozhlas hrál v Pražském povstání velmi význačnou úlohu“, nám dává odpověď jedno z autentických svědectví pocházející od Vladimíra Kouckého, člena I. prozatímního ústředního vedení KSČ. Na prvním místě uvádí, že nesmírný význam rozhlasu za povstání je vidět již z toho, že o budovu rozhlasu vzplály první prudké boje, a dále z toho, že když nacisté rozhlas ztratili, snažili se jej všemožně vyřadit z provozu. Zanedbatelný nebyl ani fakt, že druhá pražská vysílačka, která zůstala v rukou okupantů, se snažila o kontrapropagandu, usilovala o „vnitřní rozklad povstání a morálky bojujících Čechů“, přestože programy této stanice „nemohl žádný Čech brát vážně“, jak konstatoval V. Koucký ve svém svědectví.⁵

V liblickém vysílači Prahy I okupanté záhy postřehli značné nebezpečí. Již ve 13,15 hodin vysílač vypnuli, a tak nemohl obnovit vysílání ani po důrazné výzvě z ústřední budovy rozhlasu. Nacisté obsadili vysílač silnou vojenskou jednotkou a v jeho budově dokonce zřídili provizorní vysílací studio, které šířilo na vlně pražského rozhlasu výhrůžky českému obyvatelstvu i dezorientující výzvy. Jediný prostředek, který mohli použít čeští povstalci pro rušení nacistického vysílání, bylo vypnutí proudu z nymburské elektrárny.

V pražské budově rozhlasu pokračovaly boje po celé odpoledne 5. května. Teprve ve tři

Pamětní deska na domě, kde pracoval strašnický vysílač, ulice Na Třebešíně, Praha 10

čtvrti na šest byli nacisté donuceni jednat o kapitulaci. Povstalci zajali a zajistili kromě vojáků i představitele protektorátních aktivistických rozhlasových pracovníků, redaktory Wernera a Kříže a s nimi i dosavadního vládce nad rozhlasem – hlavního intendanta Thürnera. Kolem 18. hodiny se dostala hlavní rozhlasová budova plně do rukou povstaleckých sil. Její obrana se přenesla na Vinohradskou třídu, kde povstalečtí bojovníci postavili barikádu z tramvají naplněných dlažebními kostkami a úspěšně čelili pozemním útokům nacistů.

První fáze bojů o rozhlas skončila však jen zdánlivě. Po vypnutí modulace vinohradského studia z liblického vysílače se ukázalo, že má-li povstalecký rozhlas splnit svou roli hlavního spojovacího, mobilizujícího a informujícího prostředku povstaleckých sil, musí nezbytně bez poruch fungovat i technická stránka rozhlasového provozu.

Technickou službu všech vysílačů řídili ústředně pracovníci Radiotechnického úřadu. Ten hned v prvních okamžicích povstání převzali do svých rukou čeští zaměstnanci. Zajistit revoluční české vysílání nesporně napomohlo i obsazení meziměstské telefonní ústředny na Žižkově (Fibichova 21). Tím povstalci získali nejen neporušenou telefonní ústřednu, ale také rozhlasové zesilovací stanice i s distribučním zařízením, kterým se rozváděla pražská modulace do všech českých vysílačů. Navíc mohla být vypnuta modulace „říšského vysílače Čechy“ ze studia v Karlíně (Hybešova 20), a do všech českých vysílačů (Liblice, Mělník,

Plzeň, Jihlava, České Budějovice) zapojena modulace z vinohradského studia.⁶ Poznamenejme k tomu, že moravské vysílače vyřadili nacisté z provozu již při ústupu před Rudou armádou koncem dubna 1945 a s hlavními nejsilnějšími vysílači nemohli povstalci počítat, protože Liblice a Mělník drželi nacisté ve svých rukou.

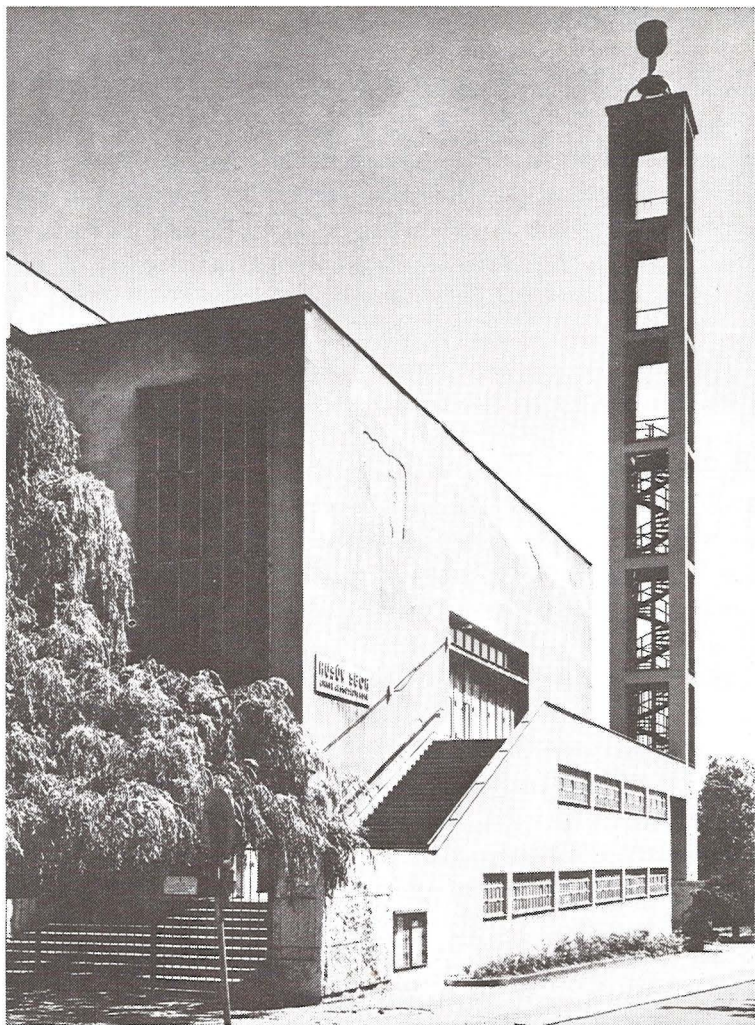
O činnosti českých pracovníků v Radiotechnickém úřadu vypovídá autentické svědectví ing. Jana Jandery, pozdějšího předsedy revolučního národního výboru Radiotechnického úřadu. Polední volání rozhlasu o pomoc jej zastihlo v budově hlavní pošty v Jindřišské ulici ve chvíli, kdy se dozvěděl, že prý nacisté předají povstalcům nepoškozena všechna telefonní zařízení. Ihned proto zjišťoval, zda se to také týká rozhlasových spojovacích zařízení. Z úst generálního ředitele „Postgruppe“ SS Gruppenführera Müllera slyšel zamítavou odpověď. Nezbyvalo, než se uchýlit ke lsti. Ing. J. Jandera zavolal do strašnického vysílače „Sonderleiterovi“ Adelovi a nařizoval mu jménem „Oberinspektora“ Witmanna, jenž skutečně byl představeným Adela na „Hlavním úřadě říšské pošty“, aby okamžitě předal vysílač ve Strašnicích (ulice Na Třebešíně) českému personálu poštovní správy. Stráž vysílače měla také ihned odevzdat zbraně. Adel byl šokován a zdráhal se vyplnit příkaz. Ing. Jandera pohotově zareagoval, striktně a úsečně zavelel. „Das ist Befehl!“ A Adel rozkaz splnil.⁷

O vylíčené rozmluvě informoval Jandera ihned akcesistu pomocné technické služby Václava Bártu, vedoucího ilegální skupiny ve strašnickém vysílači. Bárta obdobný pokyn očekával. Již delší dobu se spolu s rozhlasovým technikem Františkem Svejkovským a dalšími spolupracovníky připravovali na okamžik, až převzmou vysílač.

Bárta jednal rozhodně. Oznámil Adelovi, že jménem rozhlasového národního výboru přejímá vedení vysílače. Když ho Adel žádal, aby ještě mohl jednou promluvit s představeným, Bárta kategoricky odmítl. Po kratším váhání Adel kapituloval. Německá stráž – Schutzpolizei – byla odzbrojena a spolu s Adelem internována. Nepoškozený strašnický vysílač byl okamžitě propojen s hlavní budovou rozhlasu a kromě malých poruch vysílal nepřetržitě na vlně 415,5 metru až do 9. května 1945. To byla vlna, na kterou byl přeladěn jako pomocný vysílač Liblic již 19. března 1945. Stala se, jak napsal Miloslav Disman, „věrnou vlnou“ revolučního rozhlasového vysílání.

Ke svému „povstaleckému“ poslání byl strašnický vysílač vyhlédnut již dříve. Měl totiž vhodnou polohu, neboť vysílací stanice byla umístěna ve strašnické vilové čtvrti s většinou českého obyvatelstva a střežila ji jen malá jednotka ochranné policie. V celé této oblasti také nebyly 5. května rozmístěny žádné větší nacistické vojenské jednotky. Velkou oporu získalo také povstalecké vysílání ze Strašnic v tom, že mu mohly ochranu a technickou pomoc poskytnout strašnické továrny Eta a Mikrofona. Během odpoledních a večerních hodin 5. května se podařilo obráncům vysílače (tzv. „strašnické armádě“) získat i určitou výzbroj, a tak velitel úseku mjr. Pikhart mohl vyzbrojit i další dobrovolníky.⁸

Revoluční národní výbor v Radiotechnickém úřadě zajišťoval technickou službu rozhlasového vysílání až do konce revolučních bojů. Mimo to se spolu s žižkovskou meziměstskou telefonní ústřednou podílel na využití důležitého zdroje informací pro rozhlasový program. Pravidelně totiž hlásil programovým pracovníkům v rozhlase i vojenskému velitelství Bartoš zprávy získané z odposlechu zahraničních rozhlasových stanic.⁹

Budova Husova sboru na Vinohradech, kde pracovalo náhradní vysílací studio revolučního rozhlasu

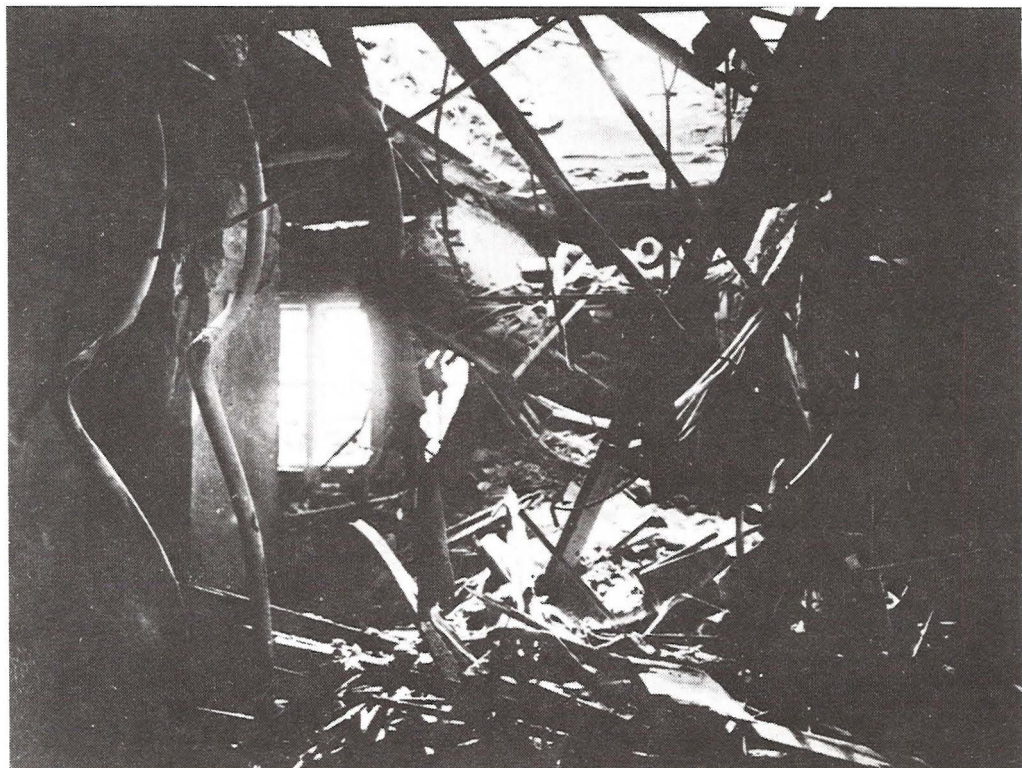
Vzhledem ke stálému ohrožení hlavní vinohradské budovy se ve Strašnicích zrychlily přípravy k vybudování náhradního studia. Při zabezpečování technického provozu strašnického vysílače a jeho převzetí do ozbrojené ochrany se spojovala obětavá a neohrožená práce technických pracovníků rozhlasu (Svejkovského, Soukupa, Noska, Janoty, Šídáka, Brantfergera a dalších) a zaměstnanců spojové služby. Záložní studio mohlo být instalováno teprve 6. května v poledne, kdy se podařilo F. Svejkovskému a J. Soukupovi dopravit tajně do vysílače připravenou soupravu s mikrofonom. Avšak při transportu se zesilovací souprava poškodila a musela být opravena. Mezitím se situace podstatně vyhrotila. Nacisté soustavně ostřelovali a také se pokusili bombardovat hlavní budovu rozhlasu na Vinohradech, ale zároveň se

snažili umlčet i strašnickou vysílačku překopáním kabelů mezi rozhlasovým studiem a vysílačem. Techničtí pracovníci strašnického vysílače proto sáhli k nouzovému řešení. Z přijímače a provizorního mikrofону, který měl pro všechny případy připravený V. Bárta, vytvořili základ improvizovaného studia. Ze sousedství si vypůjčili obyčejný gramofon s deskami a mohlo se začít vysílat. Úlohu hlasatelů i redaktorů museli plnit spojovací a rozhlasoví technici, kteří s touto prací neměli zkušenosti.¹⁰ V 17,40 hodin 6. května zasáhlo hlavní budovu rozhlasu na Vinohradské třídě vzdušné torpédo z německého letadla. „Věrná vlna“ revolučního vysílání se odmlčela na dlouhých 80 minut. Avšak již v 19 hodin byla opět slyšet, Strašnice zahájily vlastní vysílání.

Rychlá obnova vysílání měla nesporně velký morální význam pro povzbuzení bojujících povstaleckých sil a všeho českého lidu, který tak věděl, že se o Prahu bojuje dále. Pro strašnické vysílání ovšem bylo značnou nevýhodou, kromě zmíněných potíží, že u něho nebyl nikdo, kdo by měl přímý styk s vedením povstání, s představiteli ČNR, nebo vojenského velitelství Bartoš. A tak do nedělního rozhlasového vysílání pronikaly i nepodložené zprávy a výzvy. Vedle volání o pomoc k Rudé armádě se proto objevila politicky a morálně scestná snaha žádat zrádcovská vojska generála Vlasova, aby zasáhla na straně povstalců v Praze. Přestože celkově bylo patrné úsilí udržet revoluční charakter rozhlasového programu, odráželo zařazování zmíněných matoucích zpráv a politicky pochybených výzev v podstatě vývoj situace, která se vytvářela v řídicích orgánech povstání. V České národní radě a zejména ve vojenském velitelství Velké Prahy působily kompromistické, konzervativní a reakční síly, které nakonec neváhaly přistoupit k jednání s nacistickým velením o podmíněné kapitulaci německých jednotek v Praze. Do strašnického vysílání přicházela řada telefonických příkazů vysílat rozporné i matoucí zprávy, jejichž věrohodnost nemohl personál strašnické vysílačky, vzhledem k obtížím v telefonním spojení, neprodleně ověřovat.¹¹

Snahou povstalců také bylo, aby mohlo být české vysílání zachyceno pokud možno daleko v zahraničí. Proto došlo ve dvě hodiny ráno 6. května 1945 k zapojení a vyladění dvou krátkovlnných vysílaček na Letné, a to na vlnách 40 a 49 metrů. Přenášely program vysílání na vlně 415,5 metru až do devíti hodin a poté, přeladěny na denní vlny 25 a 30 metrů, vysílaly až do 13 hodiny výzvy na pomoc bojující Praze. Po zásahu hlavní budovy rozhlasu už neměly modulaci a vysílání nebylo obnoveno. Volání krátkovlnných vysílaček se dostalo do štábů Rudé armády, a dokonce podle tvrzení svědků bylo pražské vysílání zachyceno až ve Spojených státech; jeho informace se staly podkladem pro český program BBC.¹²

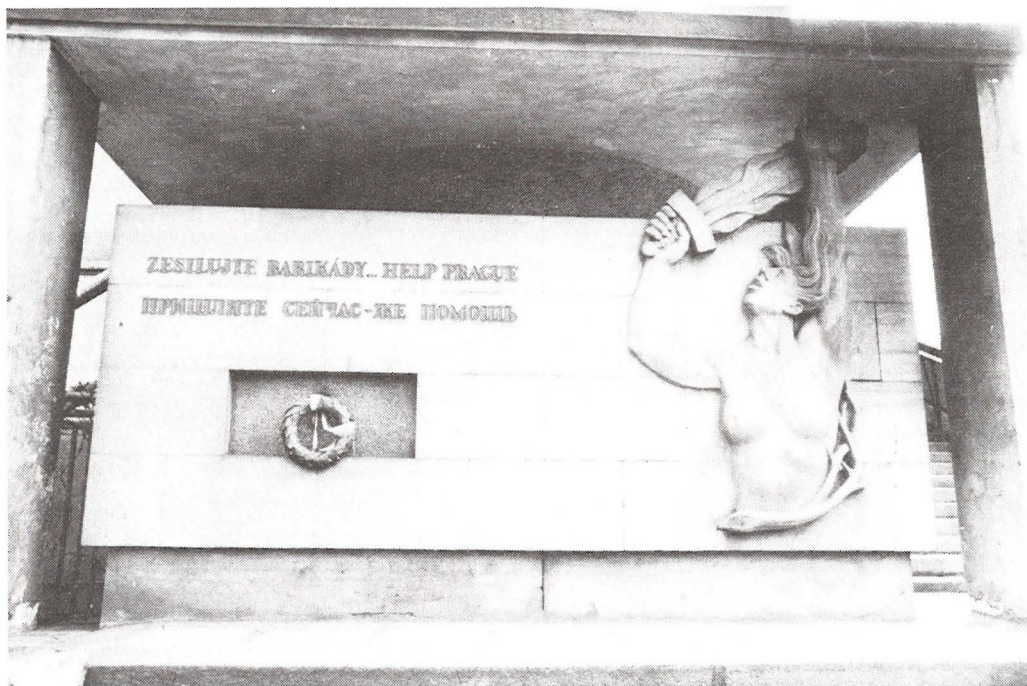
V prvních hodinách a dnech povstání závažně ovlivňovala činnost revolučního rozhlasového vysílání skutečnost, že v průběhu vysílání nebyl ani jednou ve studiích přítomen žádný řádný člen České národní rady. Všechny zprávy, rozkazy, provolání a výzvy se musely prověřovat složitou cestou a mnohdy nezbýval čas ani na telefonát. Svou úlohu zplnomocněnci ČNR kpt. Emil Maivald a prof. Otakar Matoušek plně nesplnili, a v daných podmínkách rozporů v řídicím centru povstání zřejmě ani splnit nemohli. Avšak tyto nedostatky nezastínily úlohu rozhlasového vysílání, zejména když z reproduktorů posluchači slyšeli závažné a mobilizující proklamace, z nichž nejdůležitější bylo nástupní provolání

Zničené vysílací studio revolučního rozhlasu na Vinohradské třídě po zásahu letecké bomby

České národní rady. Začínalo slovy: „Dělníci v hutích, továrnách válečného průmyslu a důležitých hospodářských podnicích, zastavte okamžitě práci jednotnou akcí! Úředníci veřejní i státní se připojí solidárně k jednotné dělnické akci. Železničáři, partyzáni a národní bojovníci, přerušete veškerou dopravu na českých drahách!...“ Stejně nezastupitelná a závažná byla i výzva, aby obyvatelstvo přikročilo ke stavbě barikád, kterou revoluční rozhlas vysílal 5. května ve 23,03 hodin. Ovšem prostřednictvím rozhlasu se předávaly i vojenské rozkazy k zajišťování zásobování, svolávaly se posily k obraně důležitých zařízení, k jejichž poškození došlo během bojů na nejrůznějších místech Prahy.¹³

Následky zásahu hlavní rozhlasové budovy na Vinohradech vzdušným torpédem, improvizace studia ve Strašnicích a především nutnost pevného programového řízení vysílání, které by potlačovalo prvky živelnosti a nekontrolovatelnosti, vyžadovaly zřízení náhradního vysílacího studia. Výběr a volba místa souvisely také již s předchozími ilegálními přípravami v řadách rozhlasových techniků. Po vyčerpávající a úmorné celonoční práci skončila skupina spojovacích a rozhlasových techniků ráno 7. května nejnutnější práce. V budově Husova sboru na Vinohradech (čp. 51 – Hvězdoslavova 1), nedaleko vodárny, mohlo zahájit provoz vysílací studio X. Jeho stanoviště zůstalo utajené vskutku až do poslední chvíle a veřejnost se

Pamětní deska v areálu Husova sboru

o něm dozvěděla až 9. května, kdy v 19 hodin začalo normální vysílání Československého rozhlasu.¹⁴

Umístit studio právě v tomto místě a objektu se ukázalo nejvhodnější, protože tam mohla probíhat poměrně nerušená práce. Znovu se osvědčila úzká koordinace rozhlasových techniků a techniků spojů, jejichž činnost na sebe společně a nezbytně navazovala. Už v neděli večer 6. května spolupracovali technici a telefonní dozorcí, aby zajistili kontakty mezi vojenským velitelstvím Bartoš se sídlem v Bartolomějské ulici, zesilovací stanicí na Žižkově a vysílačem ve Strašnicích a postupně také mezi hlavní budovou rozhlasu, náhradním studiem v Husově sboru, zesilovací stanicí a vysílačem. Jednalo se v prvé řadě o propojení linek modulačních a dorozumívacích, aby byl zajištěn trvalý a nerušený chod revolučního rozhlasu.

Ze vzpomínek techniků, kteří zajišťovali spojení, si je možné udělat představu o náročnosti daných úkolů a především o jejich práci. Modulační linky z budovy Husova sboru vedly například z kabelovny v Moravské ulici až za Orionku, a to venkovním vedením, kde teprve mohla být modulace zapojena do kabelů. Toto vedení bylo třeba neustále kontrolovat, obnovovat a vyměňovat. Spojáři museli šplhat po stromech, natahovat dráty ve skutečně bojových polních podmínkách, žádat u okolního obyvatelstva spolupráci, aby mohli použít i soukromých telefonních linek. Fungujícího spojení Husova sboru s vysílačkou ve Strašnicích se podařilo dosáhnout po obou linkách jak modulační, tak i dorozumívací po 16 hodině 7. května.¹⁵

Jakmile bylo zřízeno náhradní studio X a zajištěna jeho obrana, bylo přímé vysílání ze Strašnic přerušeno a z Husova sboru byla do strašnického vysílače převedena nejprve modulace mluveného slova a pak i reprodukce hudby. Do konce třetího vysílacího dne revolučního rozhlasu odvysílalo studio X ještě tři nad jiné významné zprávy. První, slyšitelná v 17,35 hodin, byla krátká, ale měla zásadní význam pro morálně politický kredit povstaleckých sil. Říkalo se v ní: „Česká národní rada upozorňuje posluchače, že zpráva o návštěvě delegace České národní rady v hlavním stanu generála Vlasova není pravdivá.“ Zpráva vysílaná v 19,15 hodin oznamovala, že hitlerovské Německo podepsalo v Remeši bezpodmínečnou kapitulaci. Česká národní rada k této zprávě dodávala, že přes kapitulaci německého velení pokračují nacisté v Praze v zabíjení žen a dětí. Proto vyzývala: „Občané, vojáci! Braňte ještě neúprosněji a ještě tvrději každý dům, každou barikádu! Dovedte k vítěznému konci náš spravedlivý boj za svobodu! Vytrvejte!“¹⁶ A konečně krátce před půlnocí vysílal rozhlas výzvu České národní rady ke všemu obyvatelstvu. Byla to pevná, hrdá a statečná výzva. Obsahovala formulace, které prozrazovaly, že za nimi stáli komunisté – členové ČNR. Revoluční povstalecký program byl vyjádřen slovy: „Soudruzi dělníci, pracující lidé, vy, ženy z barikád! Naše povstání, naše revoluce je především věcí pracujícího lidu. Víme, za co bojujeme, za co umíráme. Nejen za svobodu svého národa, nýbrž i za osvobození pracujícího lidu. Nová, svobodná republika, která se rodí a je křtěna naší prolitou krví, bude republikou naší, budeme v ní vládnout my, my v ní budeme hospodařit . . .“¹⁷

Ve dnech a hodinách pro povstání tak těžkých nepřestával revoluční rozhlas vysílat téměř nepřetržitě řadu organizačních zpráv. Opakoval znovu a znovu výzvy k pokračování v boji, nabádal ke zpevňování barikád.

Při rozboru vztahu rozhlasu a Pražského povstání nelze také opomenout, co pro rozhlasové vysílání znamenalo obsazení meziměstské telefonní ústředny na Žižkově. Zesilovací stanice zde pracovala spolehlivě pro potřeby revolučního rozhlasového vysílání a díky tomu byl technicky zastaralý a poměrně slabý strašnický vysílač slyšitelný i v odlehlejších oblastech českých zemí. Ale nejen to. Žižkovští spojaři také znemožnili provoz mimopražských rozhlasových vysílačů, které měli ve své moci nacisté. Byla jim vypnuta modulace a prakticky omezen provoz. Nacistické vedení odmítlo na vyzvání povstaleckých sil předat vysílače v Poděbradech a Mělníku, ale jen jediná v Liblicích mohla v omezeném rozsahu sloužit německé propagandě.¹⁸

Své významné místo měl i vysílač Ústřední rady odborů v inspirování povstaleckých bojů, který pracoval na vlně 455 metrů; a obdobně se podílelo na řízení aktivity revolučních bojovníků také vysílání pražského městského rozhlasu. Informátorská a agitátorská činnost obou vysílačů byla vítaným, účinným a nezbytným pomocníkem hlavního povstaleckého rozhlasového programu.

Vysílač ÚRO byl budován již v období bezprostředních příprav na povstání na jaře 1945 ve strašnickém závodu Mikrofona (U nákladového nádraží 6). Jeho hlasatelem se stal dělník z této továrny Jan David. Poprvé se vysílač ohlásil v sobotu 5. května ve 21 hodin 15 minut těmito slovy: „Volá Praha Hlas svobody, vysílač československého národního odboje pod vedením České národní rady vás volá: Voláme všechny české muže ve zbrani z Kladenska,

Berounska, Jílovska, Říčanska, Černokostelecka, Kralupska, Kolínska a Nymburska! Voláme české partyzány z Posázaví, z Podbrdsko, z Unhošťska, aby se neprodleně vydali na pomoc Praze, kde české povstání likviduje poslední zbytky nacistické moci!“¹⁹ Vysílač Hlas svobody tedy patřil mezi první, které vyzvaly partyzány a povstalecké bojovníky, aby pomohli zlikvidovat nacistické panství v Praze.

Pro další vývoj povstání byla také důležitá výzva vysílače ÚRO ke stavbě barikád, jež se ozvala na jeho vlnách v časných ranních hodinách 6. května. Nejdůležitější úkol ovšem splnil při mobilizaci dělnictva pražských továren, na které Ústřední rada odborů apelovala, aby urychleně obsadilo závody, rozvinulo v plné šíři dělnickou aktivitu a iniciativu, zvolilo Revoluční závodní rady složené z dělníků a zaměstnanců, které měly provádět kontrolu výroby a správy podniků, a současně řídit závodní Revoluční gardy. V duchu této výzvy vysílače ÚRO pražské závody jednaly a ustavovaly revoluční orgány dělnické moci. Vysílač Hlas svobody přerušil později svou práci, a to po dohodě s Českou národní radou, v zájmu společného koordinovaného postupu v povstaleckém rozhlasovém vysílání, které se soustředilo výhradně na vlně 415,5 metru.

Jedna z prvních výzev k ozbrojenému boji proti nacistům se 5. května ozvala také z více než 300 ampliónů na pražských ulicích. Zasluhu na tom měla skupina ilegálních pracovníků městského rozhlasu v Praze, který se stal mluvčím revolučního Národního výboru Velké Prahy v čele s revolučním primátorem dr. Václavem Vackem.²⁰

Hned po první výzvě městského rozhlasu se dostavili do Staroměstské radnice další členové skupiny a zapojili se do činnosti. Byl mezi nimi i dr. Václav Vacek. A právě on podepsal druhé svolání, které zaznělo z pouličních tlampačů městského rozhlasu. Naléhavě apeloval na obyvatelstvo: „Pražané! Den, na který jste čekali plných šest ponižujících let, se dostavil. Praha, naše zlatá matička Praha, přechází opět do českých rukou. Správa obce je již opět pevně v našich rukou a na tomto faktu nemůže změnit nic nesmyslné a zločinné řádění utíkající německé soldatesky v ulicích proti českému lidu, který se zmocnil vlády nad českým městem. Město je v našich rukou a zakrátko nebude v ulicích pražských jediného německého vojína. Němci sami varují neodpovědné činitele ozbrojené německé soldatesky před násilím proti českému obyvatelstvu. Národní výbor Velké Prahy – revoluční primátor dr. V. Vacek.“²¹

V průběhu dalších hodin navázali členové skupiny městského rozhlasu telefonické spojení s řídicími centry povstání, zejména s ČNR, která činnost městského rozhlasu schválila a veřejně potvrdila revolučního primátora dr. V. Vacka v jeho funkci.

Během odpoledních hodin 5. května se dostavil do místností městského rozhlasu „pravý odborník na převrat“, předseda protektorátní vlády Rudolf Bienert. Snažil se, aby mohl do městského rozhlasu přechíst své „svolání k českému národu“, vypracované na základě dohody s K. H. Frankem. Předtím neuspěl v hlavní budově rozhlasu a nepodařilo se mu to ani tentokrát. Byl zatčen i se svým tajemníkem, předveden k výsledku na Staroměstské radnici a potom ho revoluční bojovníci eskortovali do sídla České národní rady v Bartolomějské ulici.

V dalších hodinách vysílal městský rozhlas jak politické, tak vojensko-organizační zprávy

Stavba barikád před rozhlasem

a výzvy. Některé zazněly dokonce v němčině; informovaly německé obyvatelstvo a vojáky o kapitulaci třetí říše a vyzývaly vojsko k odevzdání zbraní a zastavení bojů. Nacisté na vysílání městského rozhlasu reagovali tím, že ničili pouliční tlampače a především se snažili umlčet vysílač v radniční budově. V noci z 5. na 6. května se rozlehla po pražských ulicích výzva ke stavbě barikád: „Pražané — stavte barikády! Pomozte bojovníkům a stavte ihned barikády! Zamezí se tak příjezdu německých pancérů. Zataraste hlavní třídy a příjezdy do Prahy! Opakujeme výzvu všem občanům města . . .“

Od 6. května ráno se stala terčem nacistického útoku a střel Staroměstská radnice. Na Staroměstském náměstí se rozpoutala, podobně jako na řadě jiných míst v Praze, tvrdá bitva. Vyvrcholila v pondělí odpoledne 7. května, kdy sice skupina obránců Staroměstské radnice odrazila útok, ale radnice vzplanula. Městský rozhlas volal o pomoc: „Pražané! Staroměstská radnice hoří! Voláme o pomoc! Situace je kritická, pošlete nám pomoc. Pošlete hlavně jednotlivce ozbrojené pancéřovými pěstmi — střílejí do nás z tanků.“

Dne 8. května ráno hořela radnice podruhé. Avšak ani v celém průběhu bojů městský rozhlas neumlkl. Starobylá radnice z velké části vyhořela, ale nacisté ji nedobyli, ani nevyřadili z provozu studio vysílání. A 9. května pozdravil městský rozhlas příchod

Barikáda nad Národním muzeem

osvoboditelských sovětských vojsk do Prahy provoláním, které napsal osobně revoluční primátor dr. Václav Vacek. Znělo: „Československá republika opět žije. Zaslouhou vítězné Rudé armády a armád spojeneckých národů bylo nacistické Německo rozdrčeno. Vstupujeme do nové, šťastné budoucnosti. Svobodný národ se nezatíží žádným špinavým činem. Na všechny válečné zločince a jejich přísluhovače dojde. Lidové soudy zahájí v nejbližších dnech činnost. Kde němečtí vojáci odevzdají zbraně a zůstanou ve svých ubikacích, je třeba zaručit jejich bezpečnost. Gestapáci a zločinci neujdou řádné odplatě. Ať žije republika!“²²

Avšak nepředbíhejme události. V úterý 8. května se projevovaly kritické okamžiky povstání v Praze. Vrcholil koncentrovaný útok nacistů na centrum Prahy. Chtěli si násilím vynutit volnou cestu směrem na západ, když se jim nepodařilo povstání rozdrtit a dosáhnout kýženého cíle. V odpoledních hodinách 7. května projížděla Prahou kolona amerických vojenských vozidel, která směřovala do Schörnerova štábu velitelství skupiny armád Střed ve Velichovkách, což znovu přispělo k pokusům buržoazních kompromisních sil v řídicích centrech povstání — v první řadě ve vojenském velitelství Velké Prahy — o sjednání příměří

a kapitulace s německým velením v Praze. Ve dvě hodiny ráno 8. května nabídl nacistický generál Rudolf Toussaint České národní radě jednání o kapitulaci. Jeho nabídka byla přijata s podmínkou, že ještě v noci budou zastaveny bojové akce. Ve smyslu předběžné dohody pak vydalo vojenské velitelství Velké Prahy rozkaz všem povstaleckým jednotkám, aby nebyly používány zbraně s výjimkou případů sebeobranu. Navíc přispělo k dezorientaci povstalců „ověřenou“ informací, že od půlnoci, kdy vstoupí v platnost kapitulace podepsaná v Remeši, budou bojové akce oboustranně zastaveny. Avšak v ranních hodinách 8. května naopak nacistická vojska zahájila další prudký útok. Snažila se za každou cenu dobýt střed města, aby mohla využít k přechodu přes Vltavu pražské mosty. A také měl nový nápor nacistických ozbrojených sil učinit Českou národní radu povolnější.

Ke slovu se tak opět dostávaly kompromisnické síly. Představitelé ČNR a vojenského velitelství Velké Prahy zintenzívnili jednání s generálem Toussaintem o zastavení palby a podvolili se podmínce o volném průchodu německých jednotek Prahou směrem na západ. Odpoledne v 16 hodin 8. května došlo k podepsání Protokolu o kapitulaci německých branných sil. Bylo zřejmé, že se nejednalo o kapitulaci bezpodmínečnou a úplnou. A tak z politického hlediska představovalo toto ujednání dočasnou porážku revolučních sil a dílčí vítězství kompromisních a oportunních živlů v českém povstaleckém táboře.²³

Rozhlas vysílal výzvu k zastavení bojů ve smyslu dohody o částečné kapitulaci v 19,18 hodin, znění celého Protokolu o kapitulaci německých branných sil v Praze pak ve 21,30 hodin. Dokonce byl nucen vysílat i rozkazy vojenského velitelství Velké Prahy k zastavení bojů a otevření osmi směrů pro volný nerušený odchod německých vojsk na západ.²⁴ Plnil tedy svůj informační úkol daný podřízeností České národní radě.

Ve skutečnosti pokračovaly boje v Praze ovšem i po 18. hodině 8. května, kdy vstoupila dohoda v platnost. Protokol o kapitulaci odmítl a nepřijal generál hrabě von Pückler, který velel všem svazkům zbraní SS na území Čech a Moravy. A jednotky SS také dovršovaly svou zločinnou roli a vraždily na Pankráci, v Michli, na Smíchově i v dalších místech Prahy. Pouze část jednotek wehrmachtu v západních okresech Prahy začala postupovat podle dohodnutých podmínek separátní kapitulace.

Celková informovanost o mezinárodní situaci a v prvé řadě o skutečném průběhu posledních válečných operací nepatřila právě mezi silné stránky řízení povstání. Přece jen však vojenské velitelství Velké Prahy (Bartoš) dostalo již během odpoledních a večerních hodin 8. května zprávy, které dokládaly, jak pražská operace Rudé armády rychle a úspěšně pokračuje, a že se její předsunuté tankové jednotky blíží na pomoc Praze. Z Ervénic, Mostu, Terezína i Litoměřic přišla telefonická oznámení, že tudy projely sovětské tanky směrem na Prahu. Pokyn, aby tato nepochybně důležitá a mobilizující zpráva byla vysílána rozhlasem, ale dán nebyl. Vojenské velitelství dokonce nařídilo, aby nebyla ani vysílána první zpráva o tom, že sovětské tanky dorazily do Vokovic, která do studia v Husově sboru přišla kolem 4 hodiny ráno 9. května.

Ovšem atmosféru, která po této zprávě zavládla v Husově sboru, nám alespoň mohou přiblížit autentické zápisy účastníků. Mezi osazenstvem zavládlo nadšení a shodně tyto okamžiky popisují: „Všichni jsou vzhůru, objímají se, slzí, pokřikují radostí a úlevou. Pomoc

je tady! Všem hlasatelům se splnilo přání, které po čtyři dny volali do éteru – Rudá armáda je vyslyšela, Rudá armáda je tu!“²⁵

Až v sedm hodin a dvacet minut nadešel okamžik, na který se pracovníci revolučního rozhlasového vysílání tolik těšili. Vojenské velitelství Bartoš dalo ale povolení vysílat zprávu o příjezdu sovětských tanků do Prahy z „taktických důvodů“ až v 8 hodin. To již obyvatelé Prahy své osvoboditele na mnoha místech nadšeně vítali.²⁶

Co si skutečně rozhlasoví pracovníci mysleli, jak prožívali tyto chvíle, jaké měli pocity, to vyplývá z výzvy rozhlasu obyvatelstvu Prahy, která byla vysílána po 9 hodině. Pravilo se v ní: „Československý rozhlas vítá slavnou Rudou armádu při jejím příchodu do Prahy. Postavte do oken své přijímače a zapněte je na nejvyšší sílu!“ A po půl hodině, ve tři čtvrtě na deset, byla vysílána v rozhlase zpráva o projevu zástupce osvoboditelských sovětských vojsk pplk. Zajceva na půdě České národní rady, kde mimo jiné prohlásil: „Naše vojska přišla do Prahy, aby osvobodila její statečný lid, který je ruskému národu tak blízký.“²⁷

Za všechny rozhlasové pracovníky, kteří měli příležitost podílet se na prvních hodinách vysílání již svobodného Československého rozhlasu, vyjádřil jejich prožitky ve své vzpomínkové knize Miloslav Disman, když napsal: „Všichni v Husově sboru jsme nesmírně toužili po tom, abychom sami mohli splnit svou výzvu, běžet do pražských ulic vítat Rudou armádu, ale povinnosti nás stále ještě vázaly na naše pracoviště. A tak jsme mohli být po celý den jen neviditelnými a nevidícími tlumočníky velké radosti pražského lidu, protože jsme si dovedli představit a dostávali jsme o tom nadšené zprávy, co se děje v celé jásající Praze.“²⁸

Historický význam revolučního vysílání rozhlasu ve dnech Pražského povstání a Květnového povstání českého lidu si plně uvědomovali už jeho tvůrci a současníci. Projevuje se to jak v první informativní zprávě „Československý rozhlas v boji“ z roku 1946, tak zejména v publikaci „KSČ v boji za svobodu“ z roku 1948, která se poprvé pokusila o ucelený obraz národně osvobozenického zápasu českého a slovenského lidu a hodnotila především podíl komunistů v jeho průběhu. O historické úloze rozhlasového vysílání se v publikaci píše: „Velmi důležitou roli v povstání a zvláště pak v onom politickém boji, který současně probíhal, hrál pražský rozhlas. Hrdinným bojem pražského lidu byl rozhlas obsazen a udržován v českých rukou. Rozhlas vysílal výzvy ke stavbě barikád, tlumočil vojenské rozkazy, volal posily, žádal o léky a svolával dělnictvo k opravě důležitých zařízení poškozených Němci. Tím prokázal rozhlas Pražskému povstání velké služby.“²⁹

Také maršál I. S. Koněv vyjádřil obdiv revolučnímu rozhlasovému vysílání, když konstatoval: „Praha byla jediným městem druhé světové války, které se za revoluce neodmlčelo a nepřestalo vysílat ani v nejprudších bojích.“³⁰

Historická analýza a zhodnocení úlohy rozhlasu v Pražském povstání a Květnovém povstání českého lidu musí být širší, než aby byly brány v úvahu jen kladné a světlé stránky. Dlouhodobé poučení je nutno hledat i v nedostacích a chybách. Proto studie poukazuje i na ně a na složitost vývoje povstání.

POZNÁMKY

- ¹ K této problematice podrobněji v publikaci Gebhart, J. – Hájková, A. – Kuklík, J.: 2245 dnů odporu. Praha 1980, s. 220 an.
- ² Nejnověji k tomu Hájková, A.: Praha v komunistickém odboji. Praha 1984, s. 398–399 an.
- ³ Ježek, V.: Voláme všechny. Československý revoluční vysílač na vlně 415,5 metru ve dnech 5.–9. května 1945. Praha 1966, s. 26–27; Disman, M.: Hovoří Praha. Vzpomínky na revoluční květnové dny 1945 v rozhlase. Praha 1975, s. 71.
- ⁴ Srv. Gebhart, J. – Hájková, A. – Kuklík, J.: o. c. 1980, s. 221.
- ⁵ Koucký, V.: Ilegální KSČ a pražské povstání. Praha 1946, s. 31.
- ⁶ Zpráva o činnosti revolučního výboru Radiotechnického úřadu, vypracovaná ing. J. Janderou, uloženo in: Archiv Poštovního muzea v Praze, fond „Odboj“.
- ⁷ Tamtéž.
- ⁸ Podrobně se situací ve Strašnicích a vůbec v dnešním obvodu Prahy 10 zabývá publikace Povstání pražského lidu v květnu 1945 na území Prahy 10. Praha 1985, s. 35 an.
- ⁹ Zpráva o činnosti revolučního národního výboru Radiotechnického úřadu, uloženo in: Archiv Poštovního muzea v Praze, fond „Odboj“.
- ¹⁰ Tamtéž a také Povstání pražského lidu v květnu 1945 na území Prahy 10, o. c., 1985, s. 57 an.
- ¹¹ Gebhart, J. – Hájková, A. – Kuklík, J.: o. c., 1980, s. 225.
- ¹² Zpráva o činnosti národního revolučního výboru Radiotechnického úřadu, uloženo in: Archiv Poštovního muzea v Praze, fond „Odboj“.
- ¹³ Celý průběh revolučního rozhlasového vysílání viz Ježek, V.: o. c., 1966, s. 77–254.
- ¹⁴ Část rozhlasové techniky se v budově Husova sboru v Bezručových sadech na Vinohradech nacházela již z dřívějších přenosů varhanních koncertů a byla tam záměrně ponechána. Zajímavá svědectví přináší publikace Povstání pražského lidu v květnu 1945 na území Prahy 10, o. c., 1985, s. 63.
- ¹⁵ Vzpomínky rozhlasových a spojových techniků, uloženo in: Archiv Poštovního muzea v Praze, fond „Odboj“.
- ¹⁶ Ježek, V.: o. c., 1966, s. 171.
- ¹⁷ Tamtéž, s. 176.
- ¹⁸ Zpráva o činnosti národního revolučního výboru Radiotechnického úřadu, uloženo in: Archiv Poštovního muzea v Praze, fond „Odboj“.
- ¹⁹ Erban, E. – Dvořák, A.: ÚRO v pražském povstání. Praha 1946, s. 47–48.
- ²⁰ Pamětní deska na čp. 16/I, Platněřská 21, Praha 1 – Staré Město.
- ²¹ Gebhart, J. – Hájková, A. – Kuklík, J.: o. c., 1980, s. 229.
- ²² Tamtéž, s. 229–230.
- ²³ Za národní osvobození za novou republiku 1938–1945. Vedoucí úloha KSČ v národně osvobozené boji. Praha 1982, s. 465–466.
- ²⁴ Ježek, V.: o. c., 1966, s. 200–202.
- ²⁵ Disman, M.: o. c., 1975, s. 203.
- ²⁶ Tamtéž, s. 204.
- ²⁷ Ježek, V.: o. c., 1966, s. 221.
- ²⁸ Disman, M.: o. c., 1975, s. 205.
- ²⁹ KSČ v boji za svobodu. Praha 1949 (2. vydání), s. 256.
- ³⁰ Disman, M.: o. c., 1975, s. 5.